

Aktuellt om ortolansparven 2012–2013

Jan Sondell

År 2012 har varit ett mycket händelserikt år när det gäller ortolansparven i Sverige och 2013 lovar att bli något liknande. Eftersom jag åtagit mig rollen som samordnare åt Sveriges Ornitologiska Förening (SOF) när det gäller olika aktiviteter med syfte att vända artens negativa beståndsutveckling i landet har jag engagerat mig i olika forsknings- och informationsaktiviteter.

Kvismaren

Ortolanprojektet fortsatte under 2012 med kartläggning av de sjungande hämnarna samt registrering av anländande honor och så småningom sök efter bon och senare utflugna ungfåglar. Analyserna av studieårets material är ännu inte avslutade, men klart är att 17-19 olika hämnar sjöng i området, 9-10 par kunde noteras och utflugna ungar observerades på 6 platser. Två bon hittades, vilket inte hänt tidigare. Ansvariga för studierna från början av maj till mitten av juli var Craig Brookes och Magnus Persson, båda hade varit med redan 2010 och kände sina ortolansparvar väl.

Ortolanerna uppträdde i tre grupper, en vid Ängfallet – Torsholmen, en vid Husön – Sörön och en vid sydvästra Restamossen – Lindåsabacken (figur 1). Lyckan var fullkomlig då Magnus och Craig rapporterade det första funna boet med halvstora ungar i en slåttervall vid Ängfallet i mitten av juni. Chocken blev sedan stor då en slåtermaskin passerade över boet några dagar därefter. Ingen räknade med att skörden var så nära förestående. Slåtterbalken gick dock ca 10 cm över boet och troligen klarade sig alla ungar, ungarna är borymmare ca 5 dagar innan de är flygga. Åtminstone en unge sågs bli matad efter slåttertilfallet. Figur 2 visar en ung ortolansparv i juvenil dräkt, något som troligen mycket få fågelskådare har sett. Juvenildräkten börjar nämligen bytas redan i mitten av juli och

fågeln är färdigruggad inför flyttningen i mitten av augusti.

Mycket tid har spenderats på att försöka klara ut var ortolanerna näringssöker och vilka typer av insekter de ger till ungarna. (En ambitiöst upplagd studie med fångst av insekter på fem olika markslag i tre omgångar genomfördes även.)

Det står nu tämligen klart att vegetationstäckt mark, men också stora öppna vegetationslösa trädor (idag kallas dessa på fackspråk svartträdor) undviks och att det huvudsakliga näringssöket till ungarna sker på mindre öppna (jordbearbetade) ytor omgivna av vegetation, då gärna ettåriga frösådda växter. I år hade fjärilen häggspinnmal också massförökat sig i studieområdet och ortolanerna var inte sena att ta för sig av överflödet. Larverna har alltså åtminstone delvis utgjort föda åt ungarna. Kanske den goda näringstillgången gjorde att relativt många ungfåglar kom ut. Vi får gå ca 15 år tillbaka i tiden för att finna ett år med så talrik förekomst av ortolansparv i Kvismaren som 2012 (figur 3).

Under året kan vi gissa att minst 25 flygga ungfåglar producerades i Kvismaren. En av dem fastnade slumpvis i stationens nät den 26 augusti vid Öby kulle. Fågeln hade klass 5 när det gällde ungfågelruggning och var i startgroparna för resan till Afrika. Vi får hoppas att den inte blev uppäten på en rastplats i Frankrike, där intensiv fångst fortfarande äger rum (se nedan).

Ortolanstråk år 2013 - planering

Kvismare fågelstation

Kvismaren

ÅSEN

BARSTA

HURON

KARLSTAD

1000 meter

Ortolanstråk 2013

Stråk som ska lämnas osädda

Map with Ortolan groups at Kvismaren 2012 and planning for 2013.

Ortolansparvens sträckvägar, rastplatser under sträcket och övervintringsområden är nästan helt okända. Det sydligaste svenska ringfyndet är från sydvästra Spanien. Under våren tog jag därför kontakt med Gunnar Selstam vid Umedeltats fältstation, som jag fått veta hade börjat med individstudier av ortolansparv, och frågade om han kunde tänka sig att sätta på ljusloggrar på ortolansparvarna han fångade i Västerbotten. Ljusloggrar är små elektronikheter, som innehåller minne, klocka och en ljuskänslig cell för att känna av om det är dag eller natt. De är av den typ som också trastsångarprojek-

Gunnar var eld och lågor och det var egentligen bara en hake, men den var desto större, några loggrar kunde inte

Figur 2. Juvenil ortolansparv den 19 juni 2012.
Foto: Magnus Persson.

Figure 2. Juvenile Ortolan Bunting, June 19, 2012.
Photo: Magnus Persson.

utlovas av tillverkaren (Migrate Technology) förrän i början av juni och då har ortolanerna nästan slutat att sjunga. Andra forskare stod före i kön. Till slut fick vi ett mindre antal (10) loggrar levererade från England den 15 maj och då hade redan Gunnar hunnit få utbildning vid Kvismaren hos Maja Tarka och kunde alltså sätt igång direkt.

Förutom att sätta på tio loggrar som Kvismare Fågelstation i huvudsak finansierat (1500 kr per styck) fick Gunnar dessutom nio loggar från Frankrike via Norge. Nitton ortolansparvar i Umeåområdet märktes alltså våren 2012 och nu ska det bli spännande att se hur många som kan återfångas 2013 och tömmas på helt unika data. Gunnar Selstam har all heder av denna snabba och framgångsrika fångstinsats!

Aktion för ortolansparven i Frankrike i september

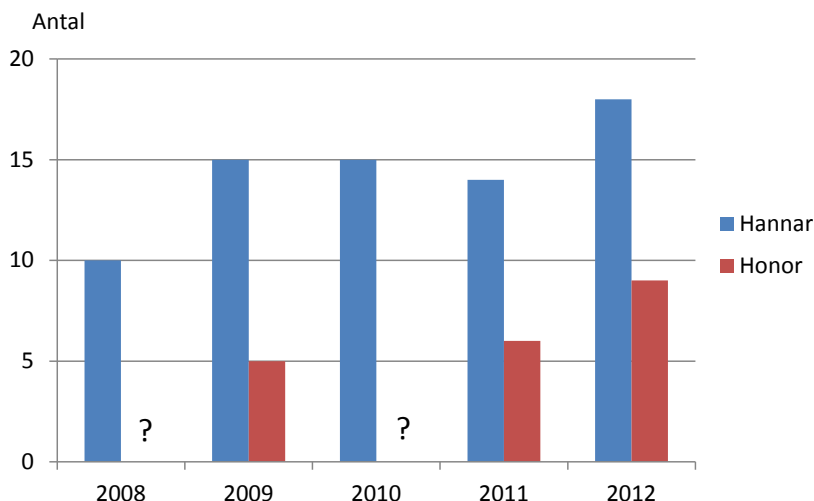
SOF fick en inbjudan av den 100-årsfirande franska systerorganisationen LPO (Ligue pour la protection des oiseaux) att medverka vid en aktion mot olaglig fångst av ortolansparv i ett område söder om Bordeaux i sydvästra Frankrike. Jag blev utsedd att representera SOF och den 9 september medverka i frisläppandet av ett 20-tal lockfåglar på fyra fångstplatser (figur 4) där vi också förstörde fångstredskapen. Att stå omgiven av en stor grupp arga franska bönder som hotade att spruta svinurin på oss och först efter en timme bli «frisläppta» av sex polisgendarmar var närmast en överklig upplevelse. Vi fick dock stor uppmärksamhet genom att Fransk TVs största kanal TF 1 samma kväll sände ett långt reportage i sitt aktualitetsprogram Journal. Se också: http://www.sofnet.org/sveriges-ornitologiska-forening/nyheter/sofs-nyhetsarkiv-visaren/?item=art_art-s1%2F1064.

Workshop i oktober

På initiativ av Gunnar Selstam och mig kallade vi i höstas till ett möte med ortolforskare från Finland, Frankrike, Norge och Sverige. Under två dagar hade vi ett intressant erfarenhetsutbyte och kommer under 2013 att gemensamt söka forskningsanslag ur några internationella forskningsfonder. Kanske den viktigaste samarbetsfrågan är hur olika nordeuropeiska ortolanpopulationer flyttar och rastar. Förhoppningsvis kommer under 2013 användningen av ljusloggrar att öka. Både Sverige, Finland och Estland har planer på att sätta på loggrar på sina ortolansparvar.

Seminarium i november

Den nya kunskapen om ortolanernas häckningsbiologi som vi arbetat fram vid Kvismaren 2011–2012 kom väl till pass

Figur 3. Antal hannar och honor av ortolansparvar i Kvismaren 2008–2012.

Figure 3. Number of Ortolan males and females at Kvismaren 2008–2012.

vid seminariet ”Åtgärder för ortolansparv” som hölls i Uppsala den 23 november. Ett 30-tal forskare och representanter för den ideella naturvården samt berörda länsstyrelser hade samlats där, se: <http://www.sof-net.org/sveriges-ornitologiska-forening/fagelskydd/artprojekt/ortolansparv/>. Man kunde konstatera att ortolansparven är mycket illa ute i södra Sverige. Den kommer sannolikt att försvinna helt om inget görs och det är viktigt med biotopåtgärder på alla platser där ortolansparven fortfarande finns.

Åtgärder i södra Sverige 2013

SOF har ambitionen att utföra åtgärder för ca 25 kända ortolanguppar i Göta- och Svealand inför våren 2013. Målsättningen är att bryta den negativa trenden och så småningom åter kunna räkna samman ett ökande antal revir. Nedan lämnas en instruktion om det tillvägagångssätt som vi med dagens kunskap tror bäst gynnar ortolansparvens häckning.

Det är viktigt att en organisation med naturvård på programmet (länsstyrelse eller ideell förening) tar ansvar för ortolanåtgärderna i varje delområde genom att ”adoptera” en eller flera ortolanguppar. Åtgärderna bör dessutom vara uthålliga och genomföras under minst 3–5 år i följd. Inom aktuell organisation bör även en eller ett par särskilt ansvariga personer utses för varje grupp eller delområde. Om man inte tar ett personligt ansvar är det lätt att planeringen av åtgärderna blir bortglömda. Det åligger den/de ansvariga att kontakta aktuella markägare och anvisa var på marken åtgärder bör genomföras ett enskilt år samt förhandla om skälig ersättning.

Där det fortfarande finns ortolanrevir kvar är det nödvändigt att säkerställa en areal som lämplig födosöksbiotop vid matning av ungarna. Eftersom ortolansparven söker föda på blottlagd jord under häckningen är det lämpligt att lämna sådan på åkrar som ska sås med vårsäd. Eftersom ortolanen inte vill ha för stora öppna ytor

bör öppen jord lämnas i långsmala stråk, enklast längs åkerholmar, åkrarnas kanter eller på vändtegar. De öppna stråken bör placeras både relativt högt och relativt lågt i terrängen för att fungera under fuktiga respektive torra väderleksförhållanden. Blir det för torrt minskar nämligen insekt-förekomsten. Samtidigt som stråken bör sträckas ut längs åkrarna får inte avståndet till boet bli för långt. Vet man var reviren låg föregående år bör de osådda stråken fördelas omkring denna plats.

Den areal som lämnas osädd per ortolan-grupp (2–6 fåglar) bör vara ca 0,5 ha eller ca 5 000 kvadratmeter. Den kan läggas ut som flera körstråk på tillsammans ca 1 000 m längd och 5 m bredd. Hellre långt och smalt än kort och brett. Åtgärder bör företas före sådden, annars måste extra harvning ske av redan sådd mark, något som bör undvikas. Beslut om att åtgärder ska genomföras måste ofta ske med kunskap om ortolanernas uppträdande föregående år. Ska man vänta till hannarna anlant är risken stor att sådden redan är klar. På flacka (organogena) jordar, som sås relativt sent, kan dock överenskommelse med markägarna vänta till fåglarna anlant i första veckan av maj. Sådden brukar där ske från omkring 10 maj.

En rimlig ersättning till latbrukaren är 2 500 kr per hektar för normala gårdar och 4 000 kr för ekologiska gårdar. Bidragen till lantbrukarna kan finansieras på flera sätt. Dels finns medel via SOFs gårdsprojekt, dels via SOFs insamlade medel, örönmärkta för ortolansparv. Vidare bör det vara möjligt när Naturvårdsverkets åtgärdsplan är klar i remissupplaga (mars 2013?) att få åtgärdsfinansiering via länsstyrelsen i respektive län. Planerade åtgärder anmäls till SOF i samråd med mig för att säkerställa finansieringen. Räkningar bör tills vidare sändas till Sönke Eggers, SOF (e-post: sonke.eggers@slu.se) för attest och utbetalning.

Uppföljning av häckningar

Antal sjungande hannar bör om möjligt noteras under maj månad och omgående läggas in på Svalan. Håll utkik efter närvarade honor. Ses en hona tillsammans med en hane i ett buskage kan man utgå från att häckning kommer att påbörjas i närheten.

I månadsskiftet juni–juli matas utflugna ungar under en 10–15 dagar lång period. Då är det lättast att konstatera om häckningen varit framgångsrik. Det är ofta svårt att räkna utflugna ungar men ses minst en kraftigt streckad ungfågel (figur 2) har troligen en hel kull kommit på vingarna. (*Undvik att vistas nära område med misstänkt bo, det är bättre att vänta tills ungarna lämnat boet.*)

Biotopåtgärder och forskning i Kvismaren 2013

Under 2013 kommer de nya kunskaperna att användas för att om möjligt servera de nyanlända ortolanerna en ännu bättre häckningsmiljö än 2012. Under 2012 fanns alla ortolansparvarna i Närke koncentrerade till nordöstra Kvismardalen. Om vi ska få arten att öka är det viktigt att skapa goda förutsättningar för de ungfåglar som kan förväntas återkomma våren 2013. Dessa nya platser bör inte ligga för långt från de etablerade grupperna. Av figur 1 framgår vilken planering som är tänkt. Eftersom det borde ha producerats minst 25 ungar i Kvismaren 2012 borde populationen kunna växa något under 2013.

Ortolanstudierna vid Kvismaren går in på sitt tredje år och lämplig personal är redan säkrad. Många frågor står på dagordningen. Här listas de viktigaste:

- Populationens utveckling – hur många hannar sjunger och hur många honor visar sig?

- Var lägger fåglarna bona? Vi behöver inte hitta alla bon men måste kunna beskriva närmiljön: flerårsvall, inte odlad gräsmark eller vad? I samband med lokalisering bör vi också bedöma risken för att en jordbruksåtgärd görs som kan skada boet eller om predation kan misstänkas och i så fall vilka predatorer det kan röra sig om.
- Fortsatta studier av var fåglarna uppehåller sig vid sitt födosök för matning av ungarna. Detta är kanske den viktigaste punkten i programmet. Observationernas allmängiltighet påverkades 2012 av den stora förekomsten av häggspinnmal.
- Häckningsresultat och färgmärkning av ortolanfamiljer för att få bättre kunskap om antal individer och deras hemortstrohet. Enligt erfarenhet från 2012 kan en familj hålla till i ett begränsat område minst 14 dagar i månadsskiftet juni/juli. Då bör de också gå att fånga in.
- Eventuellt sätter vi på några ljusloggar också – detta är dock inte bestämt ännu.

Summary

The Ortolan Bunting is very rare in central Sweden. The only breeding pairs in the county are found in the Kvismaren valley. However in 2012 at least 9-10 clutches were raised and the production was some 25 youngsters – the best result in at least 15 years. A study to find out the breeding demands has been carried out 2011–2012 and will continue in 2013. The results so far indicate that the Ortolan Bunting needs open cultivated soil or hurt vegetation surface, but also sheltered by sparse ground vegetation to get food for the youngsters – a kind of ground cover which is not present in the farmland in summer. By leaving strips unsown at the borders of the fields there is a good chance to create suitable conditions for the species.

Figur 4. Förstöring av fångstplats för ortolansparv i Frankrike. Fransk TV dokumenterar när LPOs ordförande öppnar en lockfågelbur. Intill trampas en fälla sönder. Foto: Jan Sondell.

Figure 4. Damaging of catching equipment in France. French TV (TF1) substantiates the scene.
Photo : Jan Sondell.